

O NAČINU PRIKAZIVANJA „SADRŽAJA I PODRIJETLA
HILANDARARSKOG MEDICINSKOG RUKOPISA BR. 517”
OD STRANE M. D. GRMEKA

Relja V. KATIĆ

Na greške i propuste u radovima *M. D. Grmeka* u kojima su bila obrađivana neka poglavlja iz novije i starije srpske medicine vrlo često sam ukazivao, dok se na njegov rad u vezi sa *Hilandarskim medicinskim kodeksom* nisam opširnije osvrtao (1). Ukoliko sam to činio, ovo je rađeno samo letimično. Tako sam postupao zato što sam očekivao definitivnu studiju *M. D. Grmeka* u vezi sa ovim spomenikom, kao i izdavanje celog rukopisa, kako je to on nagoveštavao u nekim radovima. Pošto *M. D. Grmek* nije to učinio za period od više godina, pretpostavljam da je odustao od ovoga (2). Verujem da je najzad uvideo da je za studije ovakve vrste potrebna specijalna predsprema. U prvom redu, solidno poznavanje staroslovenske filologije i grčkog jezika, što mu, sudeći prema načinu izdavanja tekstova *Hilandarskog medicinskog kodeksa*, ozbiljno nedostaje. Smatram da je ovakva njegova odluka bila sasvim na svome mestu, jer priznajem da i pored toga što sam za vreme studija učio pomenute jezike i za mene je bilo teško čitanje i prevođenje ovoga rukopisa. Ovo me je dovelo do saznanja da je uspešan rad na istraživanjima ovakve vrste spomenika moguć samo timskim ispitivanjem, i to od strane filologa koji poznaju ne samo starosrpski jezik, već grčki (s vizantijskom redakcijom), latinski i italijanski (sa svima njegovim dijalektima). To je bio razlog što sam uvek izbegavao da se upuštam u komentare u vezi s gornjim pitanjem. Želeo sam, naravno koliko sam to znao, samo da prikažem sadržaj *Hilandarskog medicinskog kodeksa* onakav kakav je u originalnom rukopisu (3) i (4).

Pregledajući tekstove koje je izdao *D. M. Grmek* palo mi je u oči da njihov pravopis ne odgovara uvek originalu i da su izostavljani ne samo delovi, već i čitavi naslovi u pojedinim poglavljima. Pri ovome je najteže to što je izmenjen pravopis u pojedinim rečima, što je kod izdavanja spisa ovakve vrste nedopustivo. Pravilo je: da se rukopis izdaje onakav kako je napisan od strane njegovog sastavljača, a ne da se ispravlja, jer izdavač nije redaktor, a ako to već čini, onda je dužan da jasno obeleži u izdatom tekstu kako izgleda original, a kako ispravka. Ispravke pravopisa pojedinih reči u izdatim tekstovima od strane *M. D. Grmeka* takve su prirode da zadiru u odlike same jezične redakcije rukopisa. Tako npr. vrlo je važno za ocenu jezične redakcije gde će se sve nalaziti znak Ꞥ koji je vrlo obilato ubacivan od strane *M. D. Grmeka* u reči u kojima se uopšte ne nalazi u originalnom tekstu. Naravno da ovo udaljuje rukopis od

njegove osnovne redakcije. Osim toga, poslednja činjenica unosi zabunu ne samo u vezi s poreklom već i vremenom postanka rukopisa, jer tako npr. nije svejedno ako se u originalnom tekstu piše *wt* bez *ъ* na kraju reči, a u izdatom tekstu se ubacuje ovaj znak; ili kada se iz originala izraz *женскихъ* transkribuje kao *жен(ъ)скихъ(ъ)*. Ovo se odnosi i na izostavljanje znaka *ъ* u rečima gde on postoji; slično je i s reči *почнетъ*, u originalu a u izdatom tekstu sa ubačenim *ъ*, ili kada se prilikom izdavanja teksta izbaci dvostruko slovo *а* (*великаа*), jer baš to udvajanje samoglasnika je vrlo dragocena činjenica za određivanje pripadnosti redakcije rukopisa itd.

Ovakvo stanje izdatih tekstova *Hilandarskog med'cinskog kodeksa* od strane *M. D. Grmek*a iziskuje hitne ispravke, i to da sâm autor učini. Ovo je potrebno zato što će svaki onaj koji nema pred sobom originalan tekst, a oslanja se na ove tekstove, poći suviše krivim putem. Od strane *M. D. Grmek*a izdati tekstovi kipte greškama koje su tako mnogobrojne da ih je zbog ograničenosti prostora za štampu nemoguće ovde sve prikazati. Prilikom pisanja svojih knjiga iz istorije medicine imao sam u rukama različite tekstove, ali ovako izdate i s tako velikim brojem grešaka, moram priznati, nikada. Tako na pr.:

Strana 31. poglavlje 1 (*O prepoznavanju bolesti po pitanju žila*). Red 3., umesto *почнетъ(ъ)*, treba *почнетъ*, ista greška je u redu 4. Za istu reč treba bez *ъ*; U redu 5. nepotreban znak . . . jer je rečenica završena; pogrešno napisano (*у*)*ппократа* treba *ѣппократа*; umesto *wt(ъ)*, treba *wt*. Iste greške se nalaze i u redovima: 6, 7, 8, 9 i 10, zatim u redu 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, kao i na strani br. 32, u redu 1, 2, 3 i 4; red 9 umesto *десном(ъ) рѣк(о)м(ъ)* treba *десномъ рѣкомъ*; umesto *почнетъ(ъ) wt(ъ)*, treba *почнетъ wt*; red 11, umesto *ѣст(ъ)ствном(ъ)*, treba *ѣстствномъ*; red 12, umesto *жен(ъ)скихъ(ъ)*, treba *женскихъ*, red 13, umesto *мног(и)хъ(ъ)*, treba *многыхъ*; red 14, umesto *испротив(ъ) ѣст(ъ)ства*, treba *испротив ѣстства*; red br. 15, umesto *карют(ъ)* treba *караютъ*; red br. 16, umesto *почнетъ(ъ)* treba *почнетъ*; red 17, umesto *разликихъ(ъ)*, treba *разликихъ*; red br. 18, umesto *почнетъ(ъ)*, treba *почнетъ*; red br. 19, umesto 132^a, treba 9^b.

Izostavljena su sledeća poglavlja:

Здѣ почнетъ wt каприншѣ. сырѣч, козіа (л. 137); *wt мартелиншѣ, сырѣчъ коракицѣ* (л. 137); *Здѣ почнетъ wt разанѣніа мартелиншѣ и каприншѣ, сырѣч wt коракица, и wt козіа* (л. 137) *wt раможшѣ, сырѣч, граничата* itd.

Str. 32. poglavlje 2 (*O prepoznavanju bolesti po gledanju mokraće*).

Ovaj spis kao i sledeći sadrži ne samo veliki broj grešaka u prepisanim rečima već i čitave delove izostavljenih naslova. Red br. 3, umesto *почнетъ(ъ)*, treba *понетъ*; ista greška u redu br. 2; red br. 4, umesto *чпочнетъ(ъ)*, *wt(ъ)*, treba *почнетъ, wt*, red br. 5, umesto *ѣст(ъ)ст* treba *ѣстствѣѣ*; red br. 6, umesto *ѣст(ъ)* treba *ѣст*, red br. 6 i 7 umesto *wt(ъ)* treba *wt*; i izostavljeno poglavlje: *wt шинкомантишѣ глаголет се, сырѣч(?) почетѣкъ волести*. Ovo poglavlje trebalo je da dođe pre poglavlja *wt лица и wt ѣстства вѣдѣ* (list 140). Dalje izostavljeno je poglavlje *здѣ почнетъ*

wt водѣ гсѣтѣ и дѣвелѣ (list 141^a); red br. 2 (II stubac), umesto *wtъ*, treba *wt*; iste greške se nalaze i u redovima (II stubac) br. 2 (*wtъ цѣклаа*, treba, *wt. . .*), 4, 6, 7, 8, 12, 14, 15, 16, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40; red br. 8, umesto *лица*, treba *лица*; red br. 6, iza poglavlja *wt гледаніа водѣ* (list 143.) izostavljeno poglavlje: *здѣ почнетъ wt водѣ кони закономъ хоште се вѣзетн* (list 143.); red br. 14, umesto *водѣ*, treba, *вѣдѣ*; red br. 19, iza reči *флевмѣ*, izostavljeno *такожде*; red br. 19, после poglavlja *wt сланиѣ флевмѣ*, izostavljeno je poglavlje *wt сланиѣ флевмѣ такожде* (list 176.); red br. 22, umesto *wtѣкнѣ*, treba *wtѣкннѣ*; red br. 25, umesto *моцѣно*, treba *моцѣноу*; red br. 27, ispred poglavlja *wt водѣ жалѣтѣ. . .* (list 179^a) izostavljeno poglavlje *wt водѣ юже ѣст wt ѣстствнѣ колѣрѣ* (list 179^b); red br. 33., umesto *отѣ*, treba *wt*; red br. 38., izostavljeno iza *здѣ почнетъ wt водѣ вѣлѣ нажалѣтѣ* (list 180^b) sledeća poglavlja: *Здѣ почнетъ wt вѣлѣ водѣ* (list 182^a); *wt водѣ вѣлѣ и навалѣтнѣ* (list 182° — u sredini teksta).

Str. 33. poglavlje 3. (*O jednostavnim lijekovima*). Ovo je najdragoceniji spis Hilandarskog medicinskog kodeksa, pa je zato njegovom izdavanju tekstova trebalo posvetiti veću pažnju i izdati ga što vernije jer je on od podjednakog interesa ne samo za lekare i farmaceute već i za biologe i lingviste. Na žalost, on pre liči na sve nego na svoj original. On toliko vrvi greškama da je zbog kratkoće prostora za štampu nemoguće nabrojati pojedinačno sve greške. To je razlog što ćemo ih ovde sumarno prikazati. Tako npr. *wt(ъ)* je pogrešno napisano (umesto *wt*) svega 139 puta. Pored ovoga nalaze se i druge greške od kojih ćemo ukazati samo na neke. Tako npr. u redu br. 3, I stubac, umesto *ѣст(ъ)ствѣ* treba *ѣстствѣ*; u redu br. 9, umesto *кашѣш, ѣ* treba *каштѣшѣ*; u redu br. 14, umesto *атарико* treba *агарико*; nije list 22^a već 21^a; u redu br. 18, umesto *анѣж(ъ)* treba *анѣж*; i ne 25^a već 24^a; red br. 19, umesto *сырѣч(ъ)* treba *сырѣч*; umesto *пелинѣ* treba *пелин*; red br. 23, umesto *ацѣтѣм(ъ)* treba *ацѣтѣм* i ne *щѣ(ъ)тѣ*, već *щѣтѣ*; red br. 24, umesto *сарнѣрѣниак*, treba *сарнѣрѣнакѣ*; red br. 28, umesto *сырѣчѣ, великнѣхъ шипѣкъ* treba *сырѣч великнѣхъ шипѣкъ*; u redu br. 35, umesto *арабикѣшѣ, гаріофѣлата*, treba: *арабикѣш, гаріофѣлата*; umesto *копитнѣкъ* treba *копитнѣк*; red br. 38, umesto *дрѣгѣм(ъ) имен(о)м(ъ)*, treba *дрѣгѣм именовм*; u redu br. 41, umesto *ипоквѣтид(о)ш(ъ)* treba *ипоквѣтидѣш*; u redu br. 43, umesto *кашѣа* treba *кашаа*; u redu br. 53, umesto *коштѣш(ъ)* treba *коштѣш*.

Pošto se ovakve greške stalno ponavljaju mi ih dalje od slova K nećemo prikazivati, jer to bi značilo preuzimanje ponovnog izdavanja tekstova što smatramo da treba da učini onaj ko je pravio ove greške.

Slično ćemo postupiti i sa ostalim poglavljima.

Str. 35. poglavlje 4. (*O otrovima*). Red br. 3, umesto *ѣзмет* treba *ѣзметѣ*; red broj 6, umesto *почнетъ(ъ) wt(ъ)*, treba *почнетъ wt*; red br. 9, umesto *обичнѣхъ*, treba *обичнѣхѣ*; itd.

Str. 35. poglavlje 5. (*O složenim lijekovima*). Red br. 9, 11, 12 i 16, umesto *wtъ*, treba *wt*; red br. 17 i 21, umesto *срѣвѣскы*, treba *срѣвѣскы*; itd.

Str. 36. poglavlje 6. (*Zbirka terapijskih savjeta različitih autora*). Red br. 11, umesto *велика волѣст(ъ)*, treba *великаа волѣст*.

Str. 36. poglavlje 7. (*Zbirka anonimnih terapijskih savjeta*). Red br. 5, 6, 11, umesto $\omega\tau\lambda$, treba $\omega\tau$; red br. 5, umesto $\kappa\omicron\eta\chi(\lambda)$, treba $\kappa\omicron\eta\chi$; red br. 6, umesto $\omicron\eta\kappa\chi$, treba $\omicron\eta\kappa\chi\lambda$; red br. 7, umesto $\kappa\omicron\epsilon\mu(\lambda)$ $\omicron\tau\epsilon\kappa\sigma\tau(\lambda)$, treba $\kappa\omicron\epsilon\mu$ $\omicron\tau\epsilon\kappa\sigma\tau$; red br. 8, iza reči $\gamma\iota\omicron\eta\eta$, izostavljeno η $\sigma\chi\iota\eta\eta$ $\sigma\epsilon$ $\rho\alpha\eta\alpha$; red br. 12 i 17, umesto $\eta\alpha\chi\iota\eta\alpha\epsilon\tau(\lambda)$, treba $\eta\alpha\chi\iota\eta\alpha\epsilon\tau$; red br. 18, umesto $\chi\lambda\alpha\eta\omega\beta\kappa\chi(\lambda)$, treba $\chi\lambda\alpha\eta\omega\beta\kappa\chi$; red br. 20, umesto $\rho\alpha\sigma\alpha\eta\omega$, treba $\rho\alpha\sigma\alpha\eta\kappa$ itd. Str. 37. poglavlje 8. (*O puštanju krvi i liječenju aposteoma*). Red br. 3, umesto $\omega\tau(\lambda)$ treba $\omega\tau$ itd.

Str. 37. poglavlje 9. (*O kugi, boginjama itd.*). Red br. 3, 4, 6, 7, 9, 10 i 11, umesto $\omega\tau(\lambda)$ treba $\omega\tau$; red br. 7, umesto $\rho\omicron\chi\eta\kappa$, treba $\rho\omicron\chi\eta\eta\kappa$ itd.

Str. 37. poglavlje 10. (*O akutnim ognj. cama*). Red br. 3, umesto 75^a, treba 74^a; red br. 4, umesto $\sigma\kappa\omicron\upsilon\alpha$ treba $\sigma\kappa\omicron\upsilon\alpha$; red br. 9 umesto $\epsilon\kappa\lambda\epsilon\zeta\kappa\chi(\lambda)$ treba $\epsilon\kappa\lambda\epsilon\zeta\kappa\chi$, umesto $\chi\lambda\omicron\upsilon\beta\kappa\chi\epsilon\mu(\lambda)$ treba $\chi\lambda\omicron\upsilon\beta\kappa\chi\epsilon\mu$; red br. 10, umesto $(\omega)\sigma\tau\upsilon\kappa$, treba $\sigma\tau\upsilon\kappa$; red br. 20, umesto $\beta\epsilon\lambda\iota\kappa\omicron$, treba $\beta\epsilon\lambda\iota\kappa\alpha\omicron\gamma$; red br. 21, nije list 99^a, već 100^b; red br. 31, umesto ; treba , a umesto $\chi\lambda\omicron\upsilon\beta\kappa\kappa$, treba $\chi\lambda\omicron\upsilon\beta\kappa\kappa\lambda$; red br. 41, nije list 113^a već 110^a; red br. 45, umesto $(\omicron)\gamma\eta\eta\iota\zeta\epsilon$ treba $\omega\gamma\eta\eta\iota\zeta\epsilon$; red br. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 (dvarput), 17 (dvarput), 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 30, 32, 34, 36, 42, 44 i 45, umesto $\omega\tau(\lambda)$, treba $\omega\tau$ itd.

Str. 38. poglavlje 11. (*O liječenju dojenčadi*). Izdavanjem ovoga teksta u celini autor je želeo u prvom redu da prikaže jezik Hilendarskog kodeksa („ovdje donosim cijeloga kao primjer jezika i stila...”), ali na žalost ovako izdati tekst kao i ostali, sa tako velikim brojem grešaka sve mogu da budu samo ne ono što želi M. D. Grmek. Evo kako stoji sa greškama u ovom tekstu: red br. 9, umesto $\eta\alpha\sigma\tau\epsilon\delta\lambda$, treba $\eta\alpha\sigma\tau\epsilon\delta$; red br. 12, umesto $\omega\tau\lambda$, treba $\omega\tau$; umesto $\gamma\omicron\upsilon\upsilon\omicron\eta\eta\omicron$, treba $\gamma\omicron\upsilon\upsilon\omicron\eta\eta\omicron$; u 14. redu umesto $\mu\alpha\kappa\kappa$, treba $\mu\alpha\kappa\kappa\omega$; u redu br. 16 umesto $\kappa\lambda\delta\lambda$, treba $\kappa\lambda\delta$; isti red umesto $\rho\omicron\sigma\tau\alpha\eta\iota\omega\beta$, treba $\rho\omicron\sigma\tau\alpha\eta\iota\omega\beta$; u redu br. 17 umesto $\mu\alpha\sigma\alpha\omega\mu$, treba $\mu\alpha\sigma\alpha\omega\mu\eta$; u redu br. 18, umesto $\rho\omicron\tau\omicron\mu\eta$, treba $\rho\omicron\tau\omega\mu$; u redu br. 19 umesto $\eta\kappa\omega\eta\lambda$, treba $\eta\kappa\omega\eta$; u redu 20 umesto $\rho\alpha\chi\lambda$, treba $\rho\alpha\chi$; ist red, umesto $\beta\omicron\upsilon\chi\lambda$, treba $\beta\omicron\upsilon\chi$; u redu br. 22. umesto $\kappa\lambda\delta\lambda$, treba $\kappa\lambda\delta$; u redu br. 24 umesto $\mu\alpha\sigma\alpha\omega\mu\eta$, treba $\mu\alpha\sigma\alpha\omega\mu$; u redu br. 25, umesto $\omega\tau\lambda$, treba $\omega\tau$; isti red umesto $\tau\alpha\kappa\omicron\gamma\iota\omicron\upsilon\beta$, treba $\tau\alpha\kappa\omicron\gamma\iota\omicron\upsilon$; u redu br. 32, umesto $\kappa\lambda\delta\lambda$, $\mu\alpha\sigma\tau\iota\chi\lambda$, treba $\kappa\lambda\delta$, $\mu\alpha\sigma\tau\iota\chi$, itd.

Ovo su greške samo sa jedne stranice izdatog originalnog teksta i zato dalje njihovo iznalaženje smatramo deplasiranim. Ostavljamo M. D. Grmeku da ih on dalje ispravi. Da bi čitaocima plastičnije prikazali ovo stanje prilažemo fotokopiju originalnog teksta (sl. 1), to je samo jedna strana koja je izdata od strane M. D. Grmeka i ona ima ravno 15 grešaka.

Mi bismo završili ovaj kratak prikaz rada *D. M. Grmeka* s konstatacijom da iz gore navedenih razloga tekstovi *Hilendarskog medicinskog kodeksa* koje je on izdao ne predstavljaju tekstove jednake originalnom tekstu. I pored toga što postoji shvatanje da je dobro imati i ovakve tekstova ako je original teško pristupačan, na žalost, to ne može da važi i za izdate tekstove od strane *M. D. Grmeka*. Original *Hilendarskog medicinskog kodeksa* danas se nalazi u Biblioteci manastira Hilandara, a jedini mikrosnimci u Jugoslaviji u Arhivu SANU u Beogradu koja je izvršila snimanje rukopisa. Prema tome, ovako izdati tekstovi trebalo bi da posluže kao izvor za osnovne studije ovog spomenika, i to ne samo

istoričarima medicine i prirodnih nauka, već i lingvistima za koje je ovaj spomenik takode vrlo zanimljiv, jer on predstavlja izvanredan primerak naše naučne proze srednjeg veka. Spomenuta istraživanja moguća su samo na izvorima koji su u svemu jednaki originalnim tekstovima, a ne na ispravljanim, pogrešno transkribovanim i aljkavo izdatim (u

Slika 1

kojima su čitava poglavlja izostavljena), s pogrešnom paginacijom itd. Zbog ovoga tekstovi koje je izdao M. D. Grmek ne samo što ne mogu služiti za pomenute svrhe, već mogu povesti neupućenog krivim putem. Iz navedenog razloga njihovo korišćenje u ovakvom stanju (mi smo ovde naveli samo oko 310 grešaka) moglo bi dopustiti samo neoprostivo neznanje ili neobaveštenost onoga koji ih koristi, ili, u obratnom slučaju, odsustvo najosnovnijeg osećanja savesti za naučni rad na ovom polju.

Što se tiče komentara u vezi s poreklom rukopisa, pošto oni ne predstavljaju tekstove *Hilandarskog medicinskog kodeksa*, već gledajte samog *M. D. Grmeka*, smatram da oni ne zaslužuju da trošim vreme na njihovo ispitivanje. Naša uporedna ispitivanja u vezi s poreklom rukopisa završena su i ona će u najskorije vreme biti objavljena u našem sumarnom radu u vezi s *Hilandarskim medicinskim kodeksom*, čime će se pružiti prilika čitaocima *Acta historica* da se detaljno upoznaju s njima.

Pošto smo u zajednici s *L. Stanojevićem* prvi ukazali na sadržaj i značaj *Hilandarskog medicinskog kodeksa* za našu kulturu i medicinu, smatrao sam se moralno obaveznim da ukažem i na ovo Priznajem da ispravljanje tuđih grešaka predstavlja gubljenje vremena. Smatram da *Hilandarski medicinski kodeks* to zaslužuje. Uostalom, ovo je vraćanje duga bezimennom autoru koji na mje dao ovo veliko delo naše naučne proze srednjeg veka da ga sačuvamo onakvog kakvog nam ga je on ostavio; s pravopisom, koji je bio svojstven njegovom maternjem jeziku na koji on ukazuje na svakom mestu.

Samo ovo je bio razlog da se osvrnem na rad *M. D. Grmeka*. Osim toga, želeo sam i da mu pomognem kako bi ubuduće izbegao slične greške u radovima ovakve vrste.

Bibliografija

1. Katić R.V.: *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, 1967, VII, 1—2, 164—167 (vidi sledeće radove *M. D. Grmeka*: *Med. enciklopedija*, sv. 8, 1964, str. 205, red 47; *Les Sciences dans les manuscrits slaves, etc.*, le 5 Juin, 1959, 36, red 10, str. 39, red 1; *Med. enciklopedija*, 8, str. 218, red 7, zatim strana 205, red 7, 209, red 36.
2. Grmek M. D.: *Anali hist. Instituta JAZU u Dubrovniku*, III, 1954, str. 19, primedba 31.
3. Katić R. V.: *Zbornik radova*, LXXI, Instituta za med. istraživanja 8, 1960, 71—118.
4. Grmek M. D.: *Spomenik SANU*, CX, 12, 1961, str. 31—45.

Dr R. V. Katić, profesor Veterinarskog fakulteta, Bulevar JNA, 18, Beograd

PRIM. DR ŠANDOR ŠTAJNFELD

(1905—1972)

Vera KOVAČIĆ

ISTAKNUTI STRUČNJAK, VRSNI PUBLICISTA, NEUMORNI PEDAGOG i istražitelj zdravstvene kulturne tekovine, prim. dr Šandor Štajnfeld, načelnik Kožno-veneričnog odeljenja Opšte bolnice u Subotici u penziji, iznenada je preminuo 24. juna 1972. godine u Subotici.

Životni put dr Šandora Štajnfelda nije bio lak. Rođen je u Subotici 1905. godine u trgovačkoj porodici, tu je proveo svoje detinjstvo i završio sred-